

Aktion Jordbær

Om børns sommerferiejobs

Upubl. undersøgelse på pædagogseminariet, ca. 1977.

»Det store skisma ligger i modsætningen mellem leg og arbejde. At børnene skal arbejde betyder jo ikke at jeg vil have, at de skal være fabriksarbejdere.

Men i mine øjne er det vanvittigt, at man afskaffer børnearbejdet – næh, det man skulle gøre var at indføre børnearbejdet«.

(Broby-Johansen, Inf. 30/4 1974).

Børn og Arbejde

Børn er en af de mest umyndiggjorte grupper i samfundet. De deler her skæbne med fx de gamle. Denne situation udspringer af, et de er overflødiggjorte i forhold til produktionen. Børn producerer ikke de produceres. Det er arbejdet, der er samfundets fundament og dermed det der sætter betingelserne for identitet og myndighed. Det gælder også på sin vis, når arbejdet har form af lønarbejde.

Denne børnesituation er af ret ny dato for arbejdernes og bøndernes børn. Den destruktive udnyttelse af børn som tyende og kulier ophørte delvis i begyndelsen af dette århundrede. Og siden er der sket en gradvis aftrapning af den form for børnearbejde.

På den ene side er den fysiske udnyttelse aftaget, men på den anden side er børnenes mulighed for deltagelse det også og dermed deres mulighed for at gøre elementære erfaringer om samfundets indretning og tingenes oprindelse. Deres erfaringsområde er indskrænket til luk-

kede sfærer som familie, institutioner og konsum. Resultatet er at de får et endnu mere mystificeret virkelighedsforhold end de voksne. Livsfornødenheder er noget, man tryller frem med penge – penge er noget man »køber i banken«.

Også lønarbejdet rummer potentialer i retning af uafhængighed, oplevelse af fællesskab, selvadministration mv., og det rummer muligheden for at erfare grundlæggende modsætningsforhold, og for oparbejdelsen af resistens. (Jvf. Chr. Christensens erindringer.)

Desuden afskæres børnene fra arbejdet som skabende mulighed, dvs. for medproducenten af egne omstændigheder. Lønarbejdet fungerer ikke blot undertrykkende og disciplinerende. Det rummer sin egen modsigelse i sig. Børnenes eksklusion fra arbejde er således tvetydigt.

Børnearbejdet er ikke forsvundet, men det har ændret karakter i retning af at opfylde akutte forbrugsbehov. Børnearbejde forekommer stadig i stor målestok, men tilfældigt og isoleret, knapt synligt og oftest i tilknytning til forældede produktionsformer eller servicefunktioner. Hvorvidt det er i aftagen nu er svært at bedømme. Det umiddelbare indtryk er, at det er det – fx forsvinder småforretninger og buddrengejobbet bliver til et motoriseret voksenjob. Muligvis sker der til gengæld en ekspansion i andre grene af serviceområdet.

I begyndelsen af 60'erne florerede

børnearbejdet i det mindste endnu. Det fremgår af en løs undersøgelse jeg lavede i nogen klasser på et børnehaveseminarium sidste år. Under en behandling af børnearbejde kom vi ind på det arbejde vi selv havde haft som børn. Det viste sig, at vi alle – uden undtagelse – havde haft arbejde, ganske vist med store variationer i omfang og konstans. En fortsættelse i andre klasser gav samme resultat (ca. 100 personer). Hvis dette er et generelt træk, vil det faktisk sige, at børnearbejdet i det skjulte stadig er et væsentligt led i det totale samfundsmæssige arbejde, og er det tilfældet, kunne det nok tiltrænges, at det kom frem i lyset. Og fik konsekvenser.

Der viste sig flere generelle træk:

For det første at arbejdet stort set var knyttet til småvirksomheder. Børn fungerer her i visse pressede erhverv (gartnerier, småbutikker) som en bekvem og billig arbejdskraftreserve – muligvis nu delvis overflødiggjort af maskiner og stor-drift – der er 60'erne til forskel.

For det andet var der klare kønsforskelle. Pigernes jobs var i højere grad knyttet til familiesfæren (barnepiger, ferieafløser på plejehjem, ekspeditricer mv.). Drengene havde nærmest monopol på budpladser. Mens især avis- og gartnerijobs var for begge køn. På gartnerierne fremtrådte dog et andet af de gængse kønsbestemte træk i lønssystemet jvf. n.f.

For det tredje er der to hovedformer for jobs. Der er dels de hårdere sæsonbestemte heldagsjobs i ferier, og dels de daglige bud- og barnepigejobs.

Vi gik ikke meget i dybden. Men i arbejdets art, omfang og i behovet for at tage det er der miljøbestemte forskelle, især i forbindelse med de kroniske helårsjob.

Børn arbejder, fordi de har brug for

penge til forbrug. Børnearbejde er nu som før en vigtig socialiseringsfaktor. Det er klassebestemt og det initierer til lønarbejds- og konsumentfunktion, og det gør det, destruktivt tilpassende som det nødvendige ubehag, der fører til belønningen i form af konsum, der fører til nyt ubehag...

Men også de modgående erfaringsmuligheder er vigtige at fastholde. Arbejdets dobbeltkarakter af udnyttelse og frigørelsesmulighed var oplevet af de fleste.

De nedenstående beretninger er fremgået af denne undersøgelse. De er typiske for så vidt som de rummer de nævnte forhold i sig, blot er erfaringerne mere omfattende end almindeligt. Jordbærhistorien bliver det ved at gå til grænsen for en overskridelse af det lukkede erfaringsrum. Tulipanhistorien er det ved det bredere perspektiv, den har til fortællerens baggrundssammenhæng. Begge beretninger er klippet sammen af mere omfattende interviews.

Ridefogden i Tulipanmarken – berettet af Ole Elsborg Hansen

Jeg samlede tulipanløg op ved en gartner dernede i bunden af Lisbjergbakken. Han havde nogen tulipanmarker, og de skulle jo ryddes for løg, og vi skulle jo tjene nogen penge, for vi skulle til Bornholm. Vi var nogen stykker i klassen, som udnyttede skolefrirejser. Og det var jo det længste væk, vi ku komme på den billet. Vi var nødt til at tjene nogen penge. Det var den eneste måde, vi kunne få lomme penge på.

Vi fik 2,50 i timen, vi arbejdede der i 2 uger, så var vi færdige. Men så fik vi at vide, at vi i Tilst kunne tage ud og fortsætte med løg. Ham der ejede gartneriet, han var på rejse – jorden rundt, så der var en bestyrer, som kørte det for ham.

Hvis man var under sygekassebogsgænsen, så fik man 2,50, var man over, så fik man 3,50 i timen. Og jeg var lige præcis under. Det fiksede vi. Det var vi mange der gjorde – på den måde, at vi simpelthen rettede i vores sygekassebog, så jeg var født i 44 i stedet for 45, og den gik glat igennem. Radervand, ikke osse – det var jo skrevet med blæk.

Radervand på det her 5-tal og så skrev vi 4 og så fik vi 3,50 i timen.

Ejeren

Men det gik kun indtil ejeren kom hjem. Så blev halvdelen af styrken reduceret, og det var først og fremmest alle dem, der var over den den grænse der. Han havde ligesom været ude at kikke på os ude i marken. Vi lå jo som neger-slaver dernede i jorden og pillede de her løg op.

Det gik jo ekstra stærkt, når der var nogen der kikkede på os, og han havde ligesom kikket os ud. Og så var det altså forbi. Han ville ikke have det der cirkus med dem der skulle have 3,50. Den gik så længe.

Han var en ung knægt. Jeg kan huske jeg var skide irriteret på ham. En rigtig farsdreng, som havde været ude og se al-verdens gartnerier, det kan jeg huske vi tænkte dengang. Og nu skulle han så lave en kæmpevirksomhed ud af det her.

Ridefogeden

Han var også hårdere med opsyn, meget hårdere. Og ham hans bestyrer, som havde kørt det, blev jo også meget hårdere, da han var kommet hjem. Det prægede det hele. Det var simpelthen strengt at være der. Det havde været meget bedre før. Da havde det været virkelig godt. Der var ikke så meget tryk på. Men da han kom da var det simpelthen slavearbejde.

Jeg syntes det var ydmygende.

Vi lå jo på knæene i jorden. Og så har traktoren kørt en række igennem og hvirvlet løgene op. Og så ligger man der og samler de løg op. Man har fra pind til pind. Der bliver delt ind i sådan nogen stykker, og hvis man er meget hurtig, bliver pindene flyttet lidt, for dem ved siden af de var måske ikke så hurtige. Så det og være hurtig det kunne blive straffet med at man fik et større stykke.

Så ligger man på knæ og samler de her løg op i posen, og så ser man den her skygge, der kommer hen, og så hans gum-mistøvler, – sparker lige sådan i jorden, og der lå altid nogen løg, som man ikke havde fået. Sparker lige i jorden, siger ikke en skid. Bliver bare stående, indtil man ligesom har samlet dem op. Jeg tror aldrig, jeg snakkede med ham. Men jeg skal love for vi følte ham, det er helt sikker. Hans bestyrer der, begyndte at sige en hel masse. Han råbte.

Når det regnede, så fik vi pr. halve time. Selvom det pessed ned så skulle vi arbejde indtil der var gået en halv time. Så man var sommetider helt pløret til ikke, og så kunne man køre hjem, og så var der ikke mere den dag.

Det var jo et cirkus uden lige. Alene det at cykle derud. Jeg skulle op ved halv-sekstiden, og så smøre min madpakke og cykle til Tilst. Der er jo immervæk en 15 kilometer.

Baronens seng

Men i forhold til andet arbejde var det simpelthen godt lønnet. Man kunne tjene en ugeløn der battede noget. På de tre uger tjente vi virkelig godt. Det var så vi kunne leve som fyrster på Bornholm i den uge vi var der. Vi gik simpelthen ind på de dyreste restauranter og bestilte dansk bøv

og Wiener Schnitzel og sådan noget – hver eneste dag – på færgen over ikke – engelsk bøl. Og vi nød det, vi syntes det var pragtfuldt.

Skolen, forældrene, pigerne, kammeraterne

Det var sgu beskidt arbejde, men der var ting, som man simpelthen ikke kunne foretage sig uden at tjene penge. Derfor var det nødvendigt. Det generede mig sådan set ikke at skulle på arbejde, når de andre tog til stranden. Nu gik jeg jo i mellemskolen, og det var jo ikke fint at arbejde. Dem i klassen, der ikke havde brug for at arbejde, de syntes ihvertfald ikke det var fint. Der var nogen skarpe opdelinger i klassen. Der var en gruppe, der kom fra virkeligt velstillede hjem.

På den anden side nød vi en vis prestige ved at arbejde, også blandt pigerne. De syntes det var barskt, at vi kunne komme op om morgenen, selvom... uuh alt det jord der. Vi nød en stor good-will hos dem. Særlig mælkedrengejobbet. På den led var det udmærket. De drenge, som ikke arbejdede, det var tøsedrengene simpelthen. De skulle altid spørge gud og hvermand før de kunne foretage sig noget.

Vi blev på en måde uafhængige af om vores forældre nu ville give en eller anden almisser, når vi havde brug for pengene. På den måde manifesterede vi os også ved, at vi aldrig havde problemer med at skulle spørge, om nu vi kunne komme med i biografen, hvis det var en god idé i klassen. Det kunne vi bare sige ja til på stedet. Det gav os en vis frihed. Vi kunne administrere vores egne penge.

Hvis vi en sjælden gang sagde læreren imod, så var det i grunden også os. Altså de andre der, de var sådan ligesom pacificerede meget mere. Vi var jo dem, der var

meget kritiske, overfor mange af de ting vi lærte, fx matematik og tysk, vi kunne jo ikke se hvad fanden vi skulle med det, og årstal, årstal ikke. Det var jo helt vanvittigt, hvis man skulle ud og være håndværker. Der kørte de andre sådan mere, dem som ikke havde arbejde. De steg simpelthen på alt. Vi havde på nogen felter meget frihed i forhold til andre børn.

Aktion Jordbær

– berettet af Birthe Larsen

Det var et sommerferiejob. Der var dels børn ansat og dels kvinder. Når man var på timeløn, fik kvinderne altid mere end børnene. Det var der aldrig nogen, der sagde noget til. Men når man var på akkord ved jordbærplukning, så viste det sig, at kvinderne fik mere pr. bakke.

Og så gik vi og gassede hinanden op alle vi børn, vi var en ti-tolv børn. Det endte så med, at vi gik hen til ham der ejede plantagen der og sagde, at vi syntes det var forkert, at vi skulle have mindre pr. bakke, når vi lavede det samme arbejde, og det syntes vi ikke at vi kunne blive ved med. Vi sagde det selvfølgelig ikke på den måde, for vi var ved at dø af skræk. Vi ville holde op med at arbejde. Det lå ihvertfald i luften, at så ville vi gå hjem. Og så blev han meget rød i hovedet, og så sagde han, at så måtte vi jo have lønforhøjelse. Vi fik ikke det samme som kvinderne. Det nåede vi aldrig op på, men vi fik måske halvt af den difference der var. Så det opnåede vi ihvertfald ved det.

En anden forskel

Jeg har flere gange arbejdet på et gartneri sammen med nogen drenge på samme alder som mig. Og de har altid tjent mere end mig. Det har været meget typisk. De har lavet sådan nogen ting som at køre

rundt med traktoren og betjent maskinerne. Job som var lettere, altså fysisk lettere, hvor vi knoklede rundt og lugede og sådan noget – alle pigerne, og vi fik altid et par kroner mindre i timen. Og det var jo meget groft, men det fik vi aldrig gjort noget ved. Det turde vi nok ikke, fordi der var masser af skolebørn, der gerne ville have arbejde.

Ridefogeden erstattes af akkordræset

Der var meget kontrol. Der var altid en der kom gående et par gange i løbet af dagen, for at se hvordan det gik. Han var der hele tiden. Og man havde øje med ham hele tiden. Man vidste, hvor han var og hvornår han kom og sådan noget. Men det følte vi ikke som særlig uretfærdigt. Fordi vi regnede med, at sådan var det at arbejde.

Men på akkord, der gik det simpelthen så stærkt, at der ikke var nogen der havde tid til at se efter os.

Lønnen, kammeratskabet og forældrene

På den anden side syntes vi arbejdet var dejligt, fordi vi normalt ikke selv tjente nogen penge. Det var dejligt bare det at have noget som var vores eget. Noget som vi gjorde uden at det var et pres fra vores forældre. Jeg har ihvertfald altid oplevet det som noget dejligt, mens jeg var skolebarn. Også i forholdet til ens forældre altså. Man har noget, som man har et ansvar for. Den der fornemmelse af, at man skal op om morgenen for at tjene penge. Der føler man mere sådan hævde sig over for sine forældre.

Det var også dejligt, når vi var flere sammen som kendte hinanden. Vi var allesammen fra landet, og der var ikke ret mange muligheder for at være sammen i det hele taget.

Jeg har prøvet det mere tydeligt engang, hvor vi var et par piger, der satte opslag op hos de forskellige handlende rundt i landsbyerne, at vi ville være barnepiger. Det var altså – der følte vi sådan mere fællesskab, altså vi to piger. Det var altså virkelig godt fordi der havde vi lavet noget sammen.

Forskellige jobs

Til hverdag har der været barnepigearbejdet, så har jeg haft noget pinsearbejde med at slæbe rør i en rørplantage, hvor man høstede til tagrør. Og kartoffeloptagning i kartoffelferien. Sommerferiejobs har mest været på gartneri, noget med ærter og noget med løg og allermest jordbær, og æbleplantager, det har så været i efterårsferien.

Man syntes altid det var en enorm masse penge man fik, uanset hvad man har tjent eller ikke, og hvor lidt det egentlig *har* været for så lang tid. Men det var virkelig skønt altså. Og feriepenge – i starten fik jeg ikke feriepenge, fordi jeg ikke anede, der var noget der hed feriepenge, og arbejdsgiveren anede det åbenbart heller ikke. Men senere da krævede jeg pengene, og så fik jeg dem. Men aldrig uden, at jeg selv kom og krævede dem.

Børns arbejde

– en mulighed og en metode

Den første beretning om tulipanløgene er en del af en meget bredere beretning om arbejde og barndom. Fortælleren er vokset op i et stabilt arbejder- og håndværkerkvarter i Aarhus. Hans hovedarbejde som barn var mælkedrengejobs. Miljøbaggrund og arbejds erfaringer medførte for børnene en høj grad af selvstændighed, bl.a. i en selvorganiseret kammeratsammenhæng, der var udviklet så den mulig-

gjorde anskaffelse og reparation og brug af et skib i søspejderregi. Desuden etablerede de en ungdomsklub. Børnenes egne arbejdsindsatser var afgørende for finansiering og udførelse af disse initiativer. De således både organiserede og producerede deres egne udfoldelsesmuligheder. Deres arbejdsfunktioner og erfaringer var her af afgørende betydning.

Sådan bredere organiseret børnearbejde forekom også i et par andre beretninger. Fx havde en gruppe piger organiseret barnepigearbejdet i et lokalområde, og havde bl.a. fået stabiliseret lønniveauet.

Der ligger bundne muligheder i arbejdet, og også i en beskæftigelse med det mere teoretisk, fx i skolesammenhæng. Fremdragelse af de enkeltes oplevelelsesmateriale og bearbejdelse af det á la vores undersøgelse, så generelle træk fremtrådte, kunne føre til indsigter i de videre arbejdsforhold og i børns egen situation. Herudover kunne de blive en basis for

handlemuligheder, af lignende art som de nævnte selvorganiserede foretagender. En sådan metode kunne være et redskab og en mulighed for at formulere, synliggøre og brugbargøre de fragmentariske erfaringer.

Børnearbejdet er ikke et lærestykke i sig selv. Men det kan blive det. Et lærestykke i de herskende forhold og i betingelserne for, at også børn kan blive deltagere i produktionen af et fælles samfund. Der er mægtige energier bundet også i børn. I disse dage spredes disse energier vidløst, der er igen en sværm af børn på arbejde ud over landet.

Skelnen

De har gennem nogen dage været ved at lave et legehus i børnehaven. Børnene hjælper, mest med søm og hammer.

En dag efter frokost da de skal ud, siger Jakob på 3 år til en af de voksne: I dag skal vi ikke ud at lege, vel?